

Ο ρευστός ρατσισμός στο εκπαιδευτικό πλαίσιο: Κριτική ανάλυση στα διδακτικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής Γλώσσας

Βάσια Τσάμη & Ευδοκία Ρεβίθη

Μάθημα: Εφαρμοσμένη Γλωσσολογία: Μεταναστευτικές ταυτότητες και κριτική γλωσσική εκπαίδευση

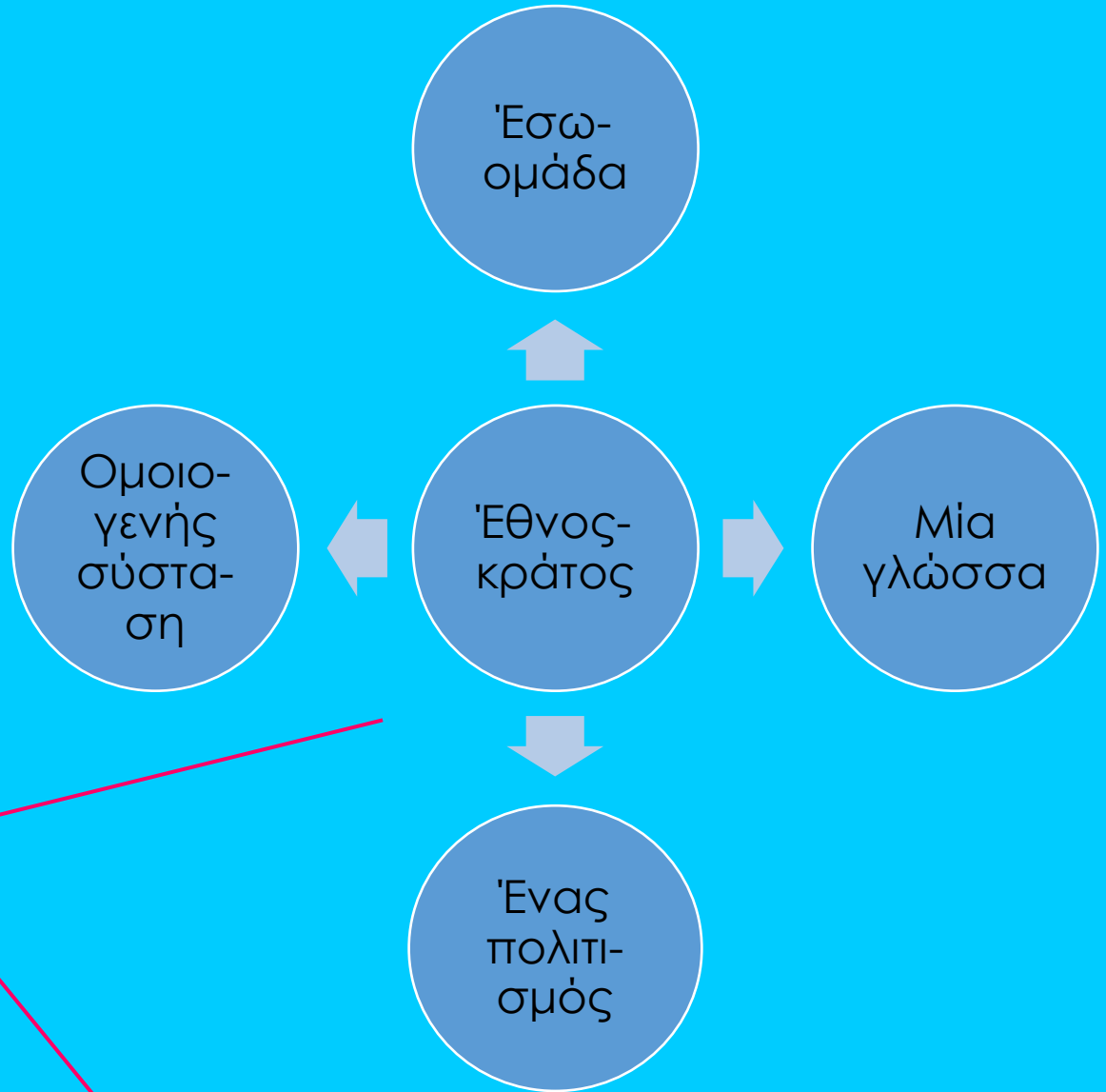
Καθηγητής: Αρχάκης Αργύριος, καθηγητής Ανάλυσης Λόγου και Κοινωνιογλωσσολογίας

Φοιτήτρια: Στανίδη Αμαλία

Εξάμηνο: Χειμερινό 2022-2023

Ορίζοντας βασικές έννοιες

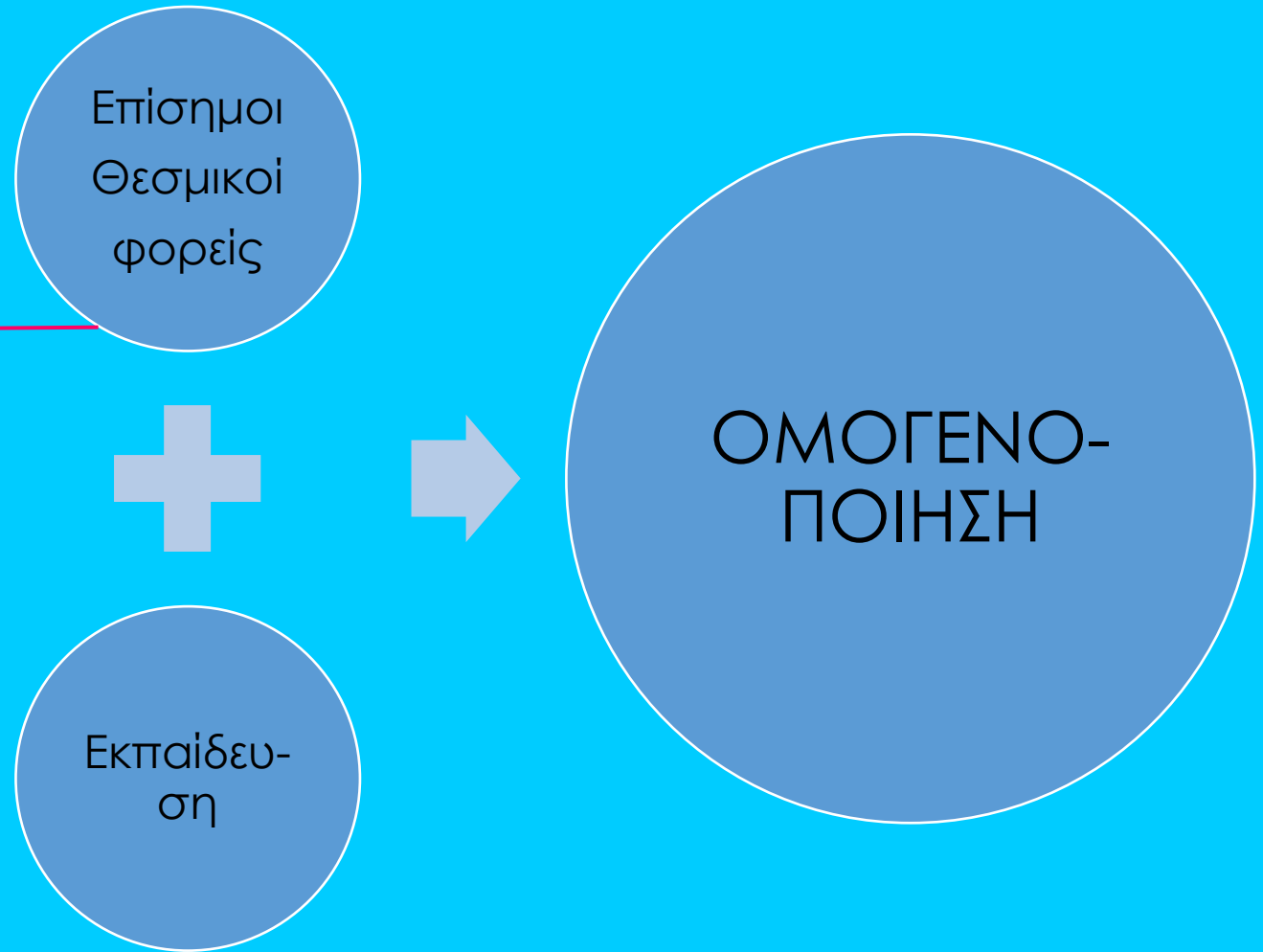
- ❖ Τα **κείμενα της εκπαίδευσης**, όπως γενικότερα τα κείμενα της δημόσιας σφαίρας, **δεν** αποτελούν **ουδέτερες ιδεολογικές κατασκευές** (Τεντολούρης & Χατζησαββίδης, 2014: 441).
- ❖ Συμβάλλουν στην **κατασκευή εθνικών και κοινωνικών ταυτοτήτων**.

- ❖ ΕΞΟΒΕΛΙΖΕΙ, ΑΠΑΞΙΩΝΕΙ, **ΣΤΙΓΜΑΤΙΖΕΙ** + ΑΦΟΜΟΙΩΝΕΙ → οποιαδήποτε
οποιονδήποτε } μαρκάρεται
ο, τιδήποτε } ως - **ΕΜΕΙΣ**

- ✓ ΜΜΕ
- ✓ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
- ✓ ΚΡΑΤΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ
- ✓ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ

✓ ΕΝΙΑΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Γλωσσικό επίπεδο		Πολιτισμικό επίπεδο	
Έμφαση μάθημα γλώσσας	στο της	Συμμετοχή στην εβδομαδιαία έπαρση Ελληνικής σημαίας	
γλώσσα= έθνους, συναισθηματικά φορτισμένα	ψυχή	Συμμετοχή στις παρελάσεις των εθνικών επετείων	
Ενιαία γλωσσική, πολιτισμική, θρησκευτική ταυτότητα		-//- στον εορτασμό συμβολικών εθνικών χρονολογιών	

Θρησκευτικό επίπεδο			
Συμμετοχή	στις	πρωινές	
προσευχές			

Οι γλώσσες των Άλλων στην Ελλάδα;

Άρα...

Ωθούνται
κάτω και έξω

Σχολείο,
πανεπιστήμιο,
μαγαζί

Χώρα, πόλη, γειτονιά

Δουλειά,
εταιρεία

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ

**ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ (Van Dijk,
2005: 1-2, βλ. Αρχάκης,
2020: 50)**

Οι γλώσσες των Άλλων δεν αναγνωρίζονται, δεν χρησιμοποιούνται στο σχολείο, δεν χρησιμεύουν στην κοινωνική ανέλιξη των μειονοτικών πληθυσμών που τις μιλούν (Αρχάκης, 2020: 48).

Χρήσιμες επισημάνσεις

- ❖ Μέχρι και τη δεκαετία του '90, η Ελληνική εκπαίδευση αποκλείει τις γλώσσες των Άλλων υιοθετώντας έναν **ρατσιστικό χαρακτήρα**.

Προσπάθεια προώθησης της πολυγλωσσίας και της πολυπολιτισμικότητας, **χωρίς** ωστόσο να διαταραχθούν οι εθνικές, γλωσσικές και πολιτισμικές νόρμες.

- ❖ Ύστερα, προωθεί την αφομοίωση των Άλλων → δείγμα **ρευστού ρατσισμού**.

❖ **2003** → προσπάθειες προσαρμογής της Ελληνικής εκπαίδευσης στις πολυγλωσσικές και πολυπολιτισμικές συνθήκες.

→ Εφαρμογή στο Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και στα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών.

❖ **2011** → νέα προγράμματα σπουδών

ΣΤΟΧΟΣ: κριτική ανάλυση κειμένων και αποκάλυψη ιδεολογικών τους φορτίσεων

Υλικό έρευνας

- ✓ **37** κείμενα από τα σχολικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής γλώσσας του Γυμνασίου.
 - 4 μονοτροπικά/ 33 πολυτροπικά
- ✓ Στο παρόν άρθρο εξετάζονται 2 πολυτροπικά κείμενα (γραπτά με εικόνα).
 - 1^ο: Η απουσία της/του εθνικής/ού Άλλης/ου από τα σχολικά εγχειρίδια (εισαγωγική ενότητα Α' Γυμνασίου)
 - 2^ο: Η υπονόμηση της/του μη αφομοιωμένης/ου εθνικής/ού Άλλης/ου στα σχολικά εγχειρίδια (Γ' Γυμνασίου)

2 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μεθοδολογικά Εργαλεία

- ✓ Πλαίσιο **Κριτικής Ανάλυσης Λόγου**
 - Μελετά πώς ο κυρίαρχος λόγος διαμορφώνεται, αναπαράγεται και αμφισβητείται από τον μικρο-επίπεδο λόγο της δημόσιας και της ιδιωτικής σφαίρας.

<u>Γλωσσικό επίπεδο</u>	<u>Παραγλωσσικό επίπεδο</u>
Reisigl & Wodak (2001)	Van Leeuwen (2008)

ΓΙΑΤΙ αυτά τα εργαλεία;

Πώς προβάλλεται γλωσσικά και παραγλωσσικά το εθνικό Εμείς και πώς η/ο εθνική/εθνικός Άλλη/Άλλος στα κείμενα των εν λόγω βιβλίων.

Reisigl & Wodak (2001)

- ✓ **Στρατηγικές**: πρακτικές λόγου που υιοθετούνται για να πετύχουν έναν συγκεκριμένο κοινωνικό, πολιτικό, ψυχολογικό ή γλωσσικό στόχο (Wodak, 2011: 62).
- ✓ Έμφαση: στρατηγικές **αναφοράς** και **επιχειρηματολογικές** στρατηγικές

Στρατηγικές Αναφοράς	Επιχειρηματολογικές Στρατηγικές
Συλλογικοποίηση	Τόπος επιβάρυνσης
Αθροιστική κατηγοριοποίηση	Τόπος πλεονεκτήματος ή χρησιμότητας
Επαγγελματικοποίηση	
Τοπικοποίηση	
Ρητή διαφοροποίηση	

+ στρατηγική **αποκλεισμού**

Van Leeuwen (2008)

- ✓ Έμφαση στο ερώτημα: πώς αναπαρίστανται οι κοινωνικές/-οί δράστριες/-τες;

- 5 ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ

1. Αποκλεισμός
2. Ρόλοι
3. Γενικό και συγκεκριμένο
4. Άτομα και ομάδες
5. Κατηγοριοποίηση

Ανάλυση δεύτερου κειμένου

Πολυεθνικές τάξεις στο σχολείο

Έμφαση στο **συναίσθημα της έκπληξης**:

προκαλείται, όταν ανιχνεύεται
απόκλιση ανάμεσα στις
προβλέψεις των νοητικών
σημάτων των ομιλητριών/τών,
από τη μια, και σε όσα
πραγματικά συμβαίνουν ή
λέγονται, από την άλλη.

(Καραχάλιου & Αρχάκης, 2018: 133)

ΑΝΑΤΡΟΠΗ ΝΟΡΜΑΣ, ΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΟΜΠΟΥ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ → «ραγδαία αλλάζει η «εθνική» σύνθεση».

Αν κάποιος επισκεφτεί **ανυποψίαστος** ένα δημόσιο Δημοτικό σχολείο σε κάποιες γειτονιές της Αθήνας, θα **ξαφνιαστεί**: υπάρχουν τάξεις του Δημοτικού, όπου ένα στα τρία ή περισσότερα από τα παιδιά που φοιτούν έχουν την Ελλάδα για δεύτερη πατρίδα και τα ελληνικά για δεύτερη (και, καμιά φορά, σχεδόν άγνωστη) γλώσσα.

Την πρώτη φορά που βρέθηκα σε μια τέτοια τάξη, **άκουσα έκπληκτος** αλλά και ντροπιασμένος για την άγνοιά μου δασκάλους να μου εξηγούν πόσο **ραγδαία αλλάζει η «εθνική» σύνθεση** του μαθητικού πληθυσμού των δημόσιων Δημοτικών σχολείων χρόνο με το χρόνο. Πόσο οι ίδιοι πελαγώνουν αβοήθητοι και ακαθοδήγητοι να διευθύνουν τις νέες «πολυ-πολιτισμικές» τους τάξεις. Πόσο πολύπλοκα και δύσκολα είναι τα εκπαιδευτικά, παιδαγωγικά και κοινωνικά προβλήματα που δημιουργεί η συνύπαρξη παιδιών διαφορετικής εθνικότητας, με πελώρια διαφορά επιπέδου στη γνώση της γλώσσας, τη μαθησιακή υποδομή και τις εξωσχολικές συνθήκες ζωής.

Οι δάσκαλοι που βρέθηκαν αντιμέτωποι με το πρόβλημα έπρεπε μόνοι τους να το λύσουν. Είχαν να διαλέξουν: τον εύκολο δρόμο να αποβάλουν τους «ξένους» στο περιθώριο μιας τάξης που προχωρεί ερήμην τους και τιμωρεί τη διαφορετικότητά τους, βαφτίζοντάς την «παράβαση». Ή το δύσκολο δρόμο μιας επίπονης και ενίοτε επώδυνης προσπάθειας να βρουν ισορροπίες, να γεφυρώσουν χάσματα, να βοηθήσουν τους «ξένους» να ενσωματωθούν.

Μερικοί από τους δασκάλους το κατάφεραν. Και ένας από αυτούς, μετά τέσσερα χρόνια εμπειρίας με τέτοιες «πολυεθνικές» τάξεις, μου έλεγε πόσο γρήγορα αυτοί οι παρίες γίνονται καμιά φορά οι καλύτεροι μαθητές της τάξης, πόσο μπορεί καμιά φορά να δίνουν κίνητρα μαθησιακά και στους υπόλοιπους συμμαθητές τους, τους αυτόχθονες, κάνοντας τις τάξεις πλουσιότερες, πόσο οι περισσότεροι από αυτούς τους μετανάστες/τριες, ήδη, δεύτερης γενιάς λαχταρούν να λογιστούν Έλληνες, πλήρεις και άνευ εκπτώσεων, και πόσο πλουσιότερη και καλύτερη θα μπορούσε να γίνει η ελληνική κοινωνία αν έβρισκε τρόπο να το κάνει, να αναγνωρίσει ως δικούς της ακόμα κι εκείνους που δεν παίζουν τόσο καλό μπάσκετ όσο ο κ. Μπαζάρεβιτς του ΠΑΟΚ.

Παύλος Τσίμας, «Το σχολείο του μέλλοντός μας», εφημ. ΤΑ ΝΕΑ, 1999 (διασκευή)

2 επαναλήψεις, δείκτης έμφασης στο – Εμείς (Γεωργακοπούλου & Γούτσος, 2017: 170)

Στρατηγικές Αναφοράς

Τόποι

<u>Εθνικό Εμείς</u>	<u>Η/ο εθνική/ός Άλλη/ος</u>
Όροι ομαδοποίησης: Έλληνες	Όροι ομαδοποίησης: εκείνους, μετανάστες/τριες, ξένοι
Όροι τοπικοποίησης: αυτόχθονες	Ρητή διαφοροποίηση: ξένοι, παρίες
	Αριθμητική κατηγοριοποίηση: ένα στα τρία ή περισσότερα από τα παιδιά

Τόπος της επιβάρυνσης	Εάν κάποιο άτομο, κάποιος θεσμός ή μια χώρα επιβαρύνεται από ορισμένα προβλήματα, θα πρέπει να γίνουν ενέργειες ώστε να περιοριστεί αυτή η επιβάρυνση.
Προκείμενες	<ol style="list-style-type: none"> 1. Πόσο οι ίδιοι [οι εκπαιδευτικοί] πελαγώνουν αβοήθητοι και ακαθοδήγητοι να διευθύνουν τις νέες «πολυ-πολιτισμικές» τους τάξεις. 2. Πόσο πολύπλοκα και δύσκολα είναι τα εκπαιδευτικά, παιδαγωγικά και κοινωνικά προβλήματα που δημιουργεί η συνύπαρξη παιδιών διαφορετικής εθνικότητας, 3. με πελώρια διαφορά επιπέδου στη γνώση της γλώσσας, 4. τη μαθησιακή υποδομή και 5. τις εξωσχολικές συνθήκες ζωής.
Συμπεράσματα	<p>[Επομένως, είχαν να διαλέξουν]</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. τον εύκολο δρόμο να αποβάλουν τους «ξένους» στο περιθώριο μιας τάξης που προχωρεί ερήμην τους και τιμωρεί τη διαφορετικότητά τους, βαφτίζοντάς την «παράβαση». 2. το δύσκολο δρόμο μιας επίπονης και ενίοτε επώδυνης προσπάθειας να βρουν ισορροπίες, να γεφυρώσουν χάσματα, να βοηθήσουν τους «ξένους» να ενσωματωθούν.

Οπτική Αναπαράσταση

Τόπος του πλεονεκτήματος ή της χρησιμότητας	Μια πράξη θα πρέπει να εκτελείται, όταν υπό μια συγκεκριμένη οπτική είναι χρήσιμη.
Προκείμενες	1. Αυτοί οι παρίες γίνονται καμιά φορά οι καλύτεροι μαθητές της τάξης
	1. πόσο μπορεί καμιά φορά να δίνουν κίνητρα μαθησιακά και στους υπόλοιπους συμμαθητές τους, τους αυτόχθονες,
	1. πόσο οι περισσότεροι από αυτούς τους μετανάστες/τριες, ήδη, δεύτερης γενιάς λαχταρούν να λογιστούν Έλληνες, πλήρεις και άνευ εκπτώσεων,
Συμπεράσματ α	Άρα, 1. [κάνουν] τις τάξεις πλουσιότερες β. θα μπορούσε να γίνει πλουσιότερη και καλύτερη η ελληνική κοινωνία.

<u>Καθηγήτρια</u>	<u>Μαθήτριες/Μαθητές</u>
Ρόλος: καθηγήτρια	Ρόλος: μαθήτριες/μαθητές καθισμένες/οι στα θρανία τους
Συγκεκριμένο: ευδιάκριτα τα στοιχεία που τη σκιαγραφούν	Συγκεκριμένο: συγκεκριμένα και εμφανή χαρακτηριστικά
Άτομο: ευδιάκριτα τα μοναδικά χαρακτηριστικά της	Άτομο: χαρακτηριστικά διαφοροποίησης και ανάδειξης της μοναδικότητάς τους
Κατηγοριοποίηση α: λευκή επιδερμίδα/μέλος δυτικής κοινωνίας-πλειονοτικού Εμείς (βιολογική)	Κατηγοριοποίηση: (πολυπολιτισμική σύνθεση) μαθητής με μελαμψή επιδερμίδα, ξανθός λευκός μαθητής
Κατηγοριοποίηση β: συντηρητικά ντυμένη με μακριά φούστα και γυαλιά (πολιτισμική)	Λιγότερο μελαμψή σγουρομάλλα φιγούρα και μαθήτρια με κίτρινη επιδερμίδα

Ενδιαφέροντα σημεία στην οπτική αναπαράσταση

- ✓ 2^η ανάγνωση στην στάση της καθηγήτριας
- ✓ Οπτική αναπαράσταση έγχρωμου μαθητή

Ποια η πρόταση των αρθρογράφων;

- ❖ Τα κείμενα των σχολικών εγχειριδίων → **Όχι** αυθεντίες
 - Όχι** σωστά και αλάνθαστα
 - Όχι** αδιαμφισβήτητες αλήθειες

αλλά

αντικείμενο κριτικής ανάλυσης **και** αυστηρού ελέγχου των ιδεολογιών που η/ο πομπός θέλει να επικοινωνήσει στις/στους αποδέκτριες/αποδέκτες.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ/ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΠΑΝΩ ΣΤΑ ΔΥΟ ΑΡΘΡΑ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥΣ

❖ Και στις δύο περιπτώσεις εξετάζονται **πολυτροπικά κείμενα της δημόσιας σφαίρας**:

- **Χαλάτση & Καραχάλιου**: θεσμικός λόγος/ δραστηριοποίηση φορέων για προσφυγικό + μεταναστευτικό, αντικείμενο ανάλυσης: **βίντεο**.
- **Τσάμη & Ρεβίθη**: λόγος εκπαίδευσης, αντικείμενο ανάλυσης: **κείμενα με εικόνα**.

❖ Και στις δύο μελέτες, στα αντικείμενα της ανάλυσης εντοπίζεται **ρευστός ρατσισμός**.

Η/Ο προσφύγισσα/πρόσφυγας γίνεται η/ο κατάλληλη/κατάλληλος Άλλη/Άλλος, όταν είναι **αφομοιωμένη** και **στόχος διακρίσεων**: - παθητική/παθητικός

- εργαζόμενη/εργαζόμενος (και όχι εργοδότης/εργοδότης)

- χωρίς τη δική της/του γλωσσική,

πολιτισμική,

θρησκευτική

} ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

- παρά μόνο τη βιολογική ταυτότητα

ΑΛΛΙΩΣ: ΑΠΟΚΛΕΙΕΤΑΙ από την χώρα, την εργασία, την εκπαίδευση κλπ.

❖ Το ό,τι μαρκάρονται/σταμπάρονται/ταμπελάρονται κάποια κείμενα αντιρατσιστικά δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι επί της ουσίας. **Μπορεί να έχουν ετικέτα αντιρατσιστική και ρατσιστική κατασκευή.**

❖ Στα άρθρα η **ορολογία** που χρησιμοποιείται για **αφομοίωση** και **όχι ενσωμάτωση** είναι σκόπιμη και η πλέον ορθή. Σύμφωνα με την Κωστούλα-Μακράκη (2001: 139-142) ο όρος **αφομοίωση** σημαίνει ως επί το πλείστον την προσαρμογή στον κυρίαρχο πολιτισμό και την πλήρη ομογενοποίηση. Οι γλωσσικοί στόχοι σε μια αφομοιωτική πολιτική δεν αφήνουν **κανένα περιθώριο για διγλωσσία.**

Εν αντιθέσει, ο όρος **ενσωμάτωση** σημαίνει τη διαδικασία κατά την οποία οι μετανάστριες/μετανάστες ή/και οι προσφύγισσες/πρόσφυγες γίνονται μέρος του συνόλου, διατηρώντας τα δικά τους χαρακτηριστικά και παραδόσεις.

❖ Το έθνος-κράτος λειτουργεί ρατσιστικά **ΌΧΙ** μόνο ως προς την/τον/το (ιδεολογία) –ΕΜΕΙΣ, αλλά και στα ίδια του τα μέλη. Δρα **ΚΑΤΑΠΙΕΣΤΙΚΑ** απέναντι σε κάθε: -ενδο-οριζόντια ποικιλία: διάλεκτοι

-κάθετη ποικιλία: κοινωνιόλεκτοι,
Greeklish, παρουσία θηλυκού
γένους στον λόγο κλπ.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Αρχάκης, Α. 2020. *Από τον Εθνικό στο Μετα-Εθνικό Λόγο: Μεταναστευτικές Ταυτότητες και Κριτική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Πατάκης.

Γεωργακοπούλου, Α. & Δ. Γούτσος. 2017. *Κείμενο και Επικοινωνία*. Αθήνα: Πατάκης.

Καραχάλιου, Ρ. & Α. Αρχάκης. 2018. Η διαχείριση της έκπληξης σε συνομιλιακές αφηγήσεις: Η περίπτωση των ερωταποκρίσεων. Στο Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Ερωτήσεις-Απαντήσεις στην Προφορική Επικοινωνία*, 132-145. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Κωστούλα-Μακράκη, Ν. 2001. *Γλώσσα και Κοινωνία: Βασικές Έννοιες*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.

Τσάμη, Β. & Ε. Ρεβίθη. (υπό δημοσίευση). Ο ρευστός ρατσισμός στο εκπαιδευτικό πλαίσιο: Κριτική ανάλυση στα διδακτικά εγχειρίδια της Νεοελληνικής γλώσσας. Στο Α. Αρχάκης, Ρ. Καραχάλιου & Β. Τσάκωνα (επιμ.), *Ιχνηλατώντας τη Διείσδυση του Ρατσισμού στον Αντιρατσιστικό Λόγο. Μελέτες για τον Ρευστό Ρατσισμό*, σελίδες. Τόπος Έκδοσης: Πεδίο.

Σας ευχαριστώ για την προσοχή σας